

שיעור מס' 36: בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן – על מסורת

הסימנים וגלגוליה – דף מקורות

ד"ר ברכי אליצור brachi@herzog.ac.il

1. איכה רבה פתיחה כד

באותה שעה היה הקדוש ברוך הוא בוכה ואומר אוי לי על ביתי [...] לך וקרא לאברהם ליצחק וליעקב ומשה מקבריהם שהם יודעים לבכות [...] מיד הלך ירמי' למערת המכפלה ואמר לאבות העולם, עמדו שהגיע זמן שאתם מתבקשין לפני הקדוש ברוך הוא [...] אמר אברהם לפני הקב"ה [...] אמרו לפניו רבש"ע מפני אברהם אוהבך שבא לביתך וספד ובכה, מפני מה לא השגחת עליו [...] פתח יצחק [...] ולא תזכור לי זאת, ולא תרחם על בני. פתח יעקב ואמר [...] ועתה לא תזכור לי זאת לרחם על בני. פתח משה ואמר [...] ועוד אמר משה לפניו רבש"ע כתבת בתורתך ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, והלא כבר הרגו בנים ואמותיהם כמה וכמה ואתה שותק באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקדוש ברוך הוא ואמרה: רבש"ע גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתירה, ועבד בשבילי לאבא שבע שנים, וכשהשלימו אותן שבע שנים, והגיע זמן נשואי לבעלי, יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי, והוקשה עלי הדבר עד מאד, כי נודעה לי העצה, והודעתי לבעלי ומסרתי לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי, כדי שלא יוכל אבי להחליפני, ולאחר כן נחמתי בעצמי וסבלתי את תאוותי, ורחמתי על אחותי שלא תצא לחרפה, ולערב חלפו אחותי לבעלי בשבילי, ומסרתי לאחותי כל הסימנים שמסרתי לבעלי, כדי שיהא סבור שהיא רחל, ולא עוד אלא שנכנסתי תחת המטה שהיה שוכב עם אחותי והיה מדבר עמה והיא שותקת, ואני משיבתו על כל דבר ודבר, כדי שלא יכיר לקול אחותי, וגמלתי חסד עמה, ולא קנאתי בה, ולא הוצאתיה לחרפה, ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי ולא הוצאתיה לבושה ולחרפה, ואתה מלך חי וקיים רחמן, מפני מה קנאת לע"ז שאין בה ממש והגלית בני, ונהרגו בחרב, ועשו אויבים במ כרצונם, מיד נתגללו רחמיו של הקדוש ברוך הוא ואמר בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן, הה"ד כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו (ירמי' לא יד), וכתוב כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך וגו' (ירמיהו לא, ט"ו), וכתוב ויש תקוה לאחריתך נאם ה' ושבנו בנים לגבולם (ירמיהו לא, ט"ז).

2. בין מדרש הסימנים באיכ"ר למקבילותיו

מקורות מקבילים

ויזכר אלהים את רחל [וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה] [בר' ל, כ"ב]. מה זכירה זכר לה, שתיקה ששתקה לאחותה [בשעה שהיו נותנין לו את לאה היתה יודעת ושותקת, ויזכר אלהים את רחל] והדין נותן שהכניסה צרתה לביתה (בראשית רבה ויצא עג, עמ' 847 – 848) לא יגרע מצדיק עינו (איוב לו ז) [...] רחל תפסה פלך שתקנות ועמדו כל בניה בעלי מסטירין, בנימן ישפה (שמות כח כ) יש פה, יודע במכירת יוסף ואינו מגיד, שאול ואת דבר המלוכה לא הגיד לו (שמ"א י טז), אסתר אין אסתר מגדת מולדתה (אסתר ב כ) (בראשית רבה ויצא עא, עמ' 828 – 829)

פתיחתא כד באיכה רבה

מיד נתגללו רחמיו של הקדוש ברוך הוא ואמר בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן, הה"ד כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו (ירמי' לא יד), וכתוב כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך

אופי השכר

שיעור מס' 36: בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן – על מסורת

הסימנים וגלגוליה – דף מקורות

ד"ר ברכי אליצור brachi@herzog.ac.il

<p>ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא. וכי אחי אביה הוא? והלא בן אחות אביה הוא? אלא אמר לה: מינסבא לי? אמרה ליה: אין. מיהו, אבא רמאה הוא, ולא יכלת ליה. - אמר לה: אחיו אנא ברמאות. - אמרה ליה: ומי שרי לצדיקי לסגויי ברמיותא? - אמר לה: אין, עם נבר תתבר ועם עקש תתפל. אמר לה: ומאי רמיותא? - אמרה ליה: אית לי אחתא דקשישא מינאי, ולא מנסיב לי מקמה. מסר לה סימנים (בבלי מגילה יג ע"ב)</p> <p>ולמה שתקה, אמר רשב"י אמרה אם משלחת אני ומודעת ליעקב שאבא נותן לאחותי מה שהוא משלח לי אינו נוטל אותי ואבא אין משיאני לו ואני מתרחקת מן הגוף הצדיק הזה, אמר לה הקדוש ברוך הוא את שתקת חייך בזכות אותה שתיקה זוכרך אני שנאמר ויזכור אלהים את רחל (תנחומא [ו] ויצא ו)</p> <p>ולאחר שעבר הזמן קבע את מועד חגיגת הנשואין. וכשירד הלילה השכיב על יד יעקב, שלא חשד במאומה, את הבת השניה, הגדולה מרחל, שלא היתה יפת תואר. ויעקב בא אליה מחמת החושך והשכרות, ורק אחר כך, עם עלות היום, הבחין בה וקבל על לבן, שרימהו (קדמוניות היהודים, 2-1.301 עמ' 32).</p> <p>מסר לה סימנים (בבלי מגילה יג ע"ב) ויהי בבקר והנה הוא לאה. מתוך הסימנים שמסר יעקב לרחל על הבאר, ורחל מסרתם ללאה, על זה לא הכירה יעקב אבינו, לפיכך היו בני רחל צנועים בעלי סוד (לקח טוב כט, כה)</p> <p>כל ההוא ליליא הוה צוח לה רחל והיא מעניא ליה, בצפרא והנה היא לאה, (בראשית רבה ויצא ע, כב עמ' 817 - 819). כל הלילה היתה עשה עצמה כרחל, כיון שעמד בבקר והנה היא לאה, אמר לה בת הרמאי למה רמית אותי, אמרה לו ואתה למה רמית אביך, [...] ומתוך הדברים הללו שהוכיחה אותו התחיל שונאה (תנחומא [ב] ויצא יא).</p>	<p>מועד חשיפת ההחלפה וכשהשלימו אותן שבע שנים, והגיע זמן נשואי לבעלי, יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי.</p> <p>תגובת רחל לתכנית רבש"ע גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתירה, ועבד בשבילי לאבא שבע שנים, וכשהשלימו אותן שבע שנים, והגיע זמן נשואי לבעלי, יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי, והוקשה עלי הדבר עד מאד, כי נודעה לי העצה [...] ולאחר כן נחמתי בעצמי וסבלתי את תאותי</p> <p>אופי התרמית וביצועה והודעתי לבעלי ומסרתי לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי, כדי שלא יוכל אבי להחליפני, ולאחר כן נחמתי בעצמי וסבלתי את תאותי, ורחמתי על אחותי שלא תצא לחרפה, ולערב חלפו אחותי לבעלי בשבילי, ומסרתי לאחותי כל הסימנים שמסרתי לבעלי, כדי שיהא סבור שהיא רחל.</p> <p>הסיבה להצלחת התרמית ולא עוד אלא שנכנסתי תחת המטה שהיה שוכב עם אחותי והיה מדבר עמה והיא שותקת, ואני משיבתו על כל דבר ודבר, כדי שלא יכיר לקול אחותי.</p>
<p>סיפור החלפת הנשים</p>	<p>ההקשר בכי האבות על חנינת הבנים מעונש החורבן. הפסוק מירמיהו העוסק בבכייה של רחל</p>

שיעור מס' 36: בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן – על מסורת

הסימנים וגלגוליה – דף מקורות

ד"ר ברכי אליצור brachi@herzog.ac.il

3. תרגום יונתן ירמיהו לא

(יד) פִּדְנָן אָמַר יְיָ קִלְא בְרוּם עֲלָמָא אֲשֶׁתְּמַע בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּבָכְן וּמִתְאַנְחֵן בְּתַר יִרְמְיָה נְבִיאָא פִּד שְׁלַח יְתִיָּה נְבוּזַרְאֲדָן רַב קְטוּלְיָא מִרְמְתָא אֱלִיָּא וְדְבָכְן בְּמִרְרֵי יְרוּשָׁלַם מְבַכְיָא עַל בְּנֵהָא מְסַרְבָּא לְאַתְנַחְמָא עַל בְּנֵהָא אֲרִי גְלוֹ: (טו) פִּדְנָן אָמַר יְיָ מְנַעֵי קְלִיִּךְ מִלְּמַבְכֵי וְעֵינֶיךָ מִלְּשִׁגְרָא דְמַעַן אֲרִי אֵית אֲגַר לְעוֹבְדֵי אֲבָהֶתְךָ צְדִיקְיָא אָמַר יְיָ וְיִתּוּבוֹן מְאַרְעָ בְּעַלְי דְּבַבְיָהוֹן:

4. רד"ק ירמיהו לא

(יד) כה אמר ה' קול ברמה נשמע - אמר על דרך משל על עשרת השבטים שראשה אפרים וזכר האם לכלם והיא רחל כאילו בוכה על דרך משל על בניה:

5. מדרש תהלים קיט

וכה"א קול ברמה נשמע וגו', רחל מבכה על בניה (ירמיה לא יד), וכי ראתה רחל בנים ליוסף, לא מתה מן המשבר כשנולד בנימין? אלא הנביאים בוכים על ישראל על שאינם עושים את התורה, א"ל הקדוש ברוך הוא בכיתם על בטול תורה, כה אמר ה' מנעי קולך מבכי וגו' (ירמיהו לא, טו), לכך נאמר פלגי מים תרד עיני (שוח"ט קיט).

6. בראשית רבה פב, יט עמ' 988

[ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה] וגו' מה ראה יעקב לקבור את רחל בדרך אפרת אלא צפה יעקב שהגלויות עוברות משם לפיכך קברה שם שתבקש עליהם רחמים הה"ד רחל מבכה על בניה וגו' כה אמר י"י מנעי קולך מבכי וגו' ויש תקוה לאחריתך וגו' (ירמיה לא יד - טז).

7. אליהו רבה כח

[...] בני יצאוני ואינם (ירמיהו י, כ), הואיל וגלו ישראל לבין אומות העולם, לא היתה בדעתנו של הקדוש ברוך הוא להחזירם למקומם, עד שעמדה רחל בתפילה לפני הקדוש ברוך הוא, אמרה לפניו, רבוננו של עולם, היזכר לו שלא הקפדתי על צרה שלי, ולא עוד אלא שעבד בי בעלי שבע שנים, ובשעת כניסתי לחופה החליפו את לאה אחותי, ולא הייתי מדברת עם יעקב, כדי שלא יכיר בין קולי לבין קול אחותי, והלא דברים קל וחומר, ומה אני בשר ודם לא הקפדתי על צרה שלי, אתה תקפיד על צרה של עבודה זרה, שנאמר בהן, עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו (תהלים קטו, ה - ו), מיד נתגלגלו רחמיו, ונשבע לה לרחל שיחזירם במקומם, שנאמר כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה וגו' (ירמיה לא י"ד), אל תיקרי רחל מבכה על בניה, אלא רוח אל מבכה על בניה, מאנה להנחם על בניה כי איננו (ירמיהו לא) כה אמר ה' מנעי קולך מבכי (וגרונך) וגו' ויש תקוה לאחריתך נאום ה' (ירמיהו לא ט"ו).

8. רש"י ירמיהו לא, ט"ו

רחל מבכה על בניה - מדרש אגדה אמר שהלכו אבות ואמהות לפייס את הקדוש ברוך הוא על שהעמיד מנשה דמות בהיכל ולא נתפייס נכנסה רחל אמרה לפניו רבוננו של עולם רחמי מי מרובים רחמך או רחמי ב"ו הוי אומר רחמך מרובים והלא אני הכנסתי צרתי בתוך ביתי שכל עבודה שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי כשבאתי ליכנס לחופה הכניסו את אחותי ולא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בניך צרתך בביתך שתוק להם אמר לה יפה למדת סגוריא יש שכר לפעולתך ולצדקתך שמסרת סימנך לאחותך.

9. רש"י בראשית כט, כ"ה

ויהי בבקר והנה היא לאה - אבל בלילה לא היתה לאה, לפי שמסר יעקב לרחל סימנים, וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי, עמדה ומסרה לה אותן סימנים.

10. פסיקתא רבתי ג

ולמה שגלוי וצפוי לפניו שסוף בית המקדש עתיד ליחרב ובניו עתידים לצאת בגולה והם הולכין אצל אבות ומבקשים מהם שיתפללו עליהם ואינם מועילין להם וכיון שהם הולכין בדרך הם באין

שיעור מס' 36: בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן – על מסורת

הסימנים וגלגוליה – דף מקורות

ד"ר ברכי אליצור brachi@herzog.ac.il

ומחבקין קבורת רחל והיא עומדת ומבקשת רחמים מן הקדוש ברוך הוא ואומרת לפניו רבונו של עולם שמע בקול בכייתי ורחם על בניי או תן לי האוניא שלי, מיד הקדוש ברוך הוא שומע בקול תפילתה מנין שכן כתב בכי תמרורים רחל מבכה על בניה (ירמיה ל"א י"ד) וכתב ויש תקוה לאחריתך [נאום ה'] ושבנו בנים לגבולם הרי פייסו למה לא נכנסה אמו לקבורה.

11. ר' אלעזר הקליר, 'אז במלאת הספק' (מהדורת גולדשמיט עמ' קב (טורים 17-22))

פֶּלֶל תַּחֲנָה לַפְּנֵי קוֹנוֹ מְלֵא רַחֲמִים רַחֵם כְּאֵב עַל בְּנוֹ
צָעֵק אוֹי לְאֵב שֶׁהִגְלָה נִינוֹ וְגַם אוֹי לְבֵן שֶׁבְּשִׁלְחוֹן אֵב אֵינוֹ
קוֹם לָךְ יְרַמֶּיהָ לְמָה תַּחֲשֶׂה לָךְ קְרָא לְאֵבוֹת וְאֶהְרֵן וּמִשָּׁה
רוּעִים יְבוֹאוּ קִינָה לְהַנְשֵׂא כִּי זָאֲבֵי עָרֵב טָרְפוּ אֶת הַשָּׂה
שׁוֹאֵג הִיא יְרַמֶּיהָ הַנְּבִיא עַל מַכְפָּלָה נוֹהֵם כְּלָבִיא
תָּנוּ קוֹל בְּבִכֵי אֵבוֹת הַצְּבִי תַעֲוּ בְּנִיכֶם הֲרִי הֵן בְּשִׁבִי.